

ASPECTES SANITARIS DELS BAPTISMES PER NECESSITAT A LA PARRÒQUIA DE SANT JOAN DE LLEIDA EN ELS SEGLES XVIII I XIX

Fernando PIFARRÉ SAN AGUSTÍN

Hem estudiat 45.069 partides de baptisme de l'Arxiu Parroquial de Sant Joan de Lleida corresponents al segle XVIII i XIX. Del seu estudi podem deduir que els baptismes per necessitat són una bona font d'informació de la mortalitat perinatal, ja que aquests es practicaven quan el nadó naixia amb un risc elevat de mort imminent. No implica que tots morissin, no obstant això, nosaltres hem observat una dualitat ja que a molts dels baptismes per necessitats registrats en els llibres de baptisme els hi correspon en els llibres d'òbits la seva certificació de defunció.

L'estudi dels baptismes per necessitat, a part de donar-nos informació respecte a la mortalitat perinatal, també sol ser una font d'informació dels sanitaris que practicaven aquests baptismes: Dr. en medicina, cirurgians i en especial llevadores o madrines¹

La forma literària en què se solen inscriure aquests baptismes sols ser: *el dia... es bateja sub condicione per estar batejada en orgent perill de mort per la llevadora ... a Manuel Mariano Macario Farré Pedros*. Altres vegades hi diu: *en orgent necesitat* i altres: *es bateja subcondicione per estar primisenyar per la llevadora davant el perill imminent de mort*.

Sembla que els que sobreviuen després estaven obligats a realitzar el baptisme eclesiàstic o ordinari, d'aquí el terme *es bateja sub condicione*.

La distribució dels baptismes per necessitat durant aquestes dues centúries sembla molt arbitrària ja que en alguns anys hem constatat molts baptismes per necessitat i en altres cap. No crec que això es degui a l'augment de la mortalitat perinatal en aquests anys en què són més freqüents els baptismes per necessitat, sinó que depenia molt dels rectors o vicaris. Això ens ho confirma un escrit que hem trobat en el llibre de baptisme corresponent a l'any 1784 i que reproduïm aquí, on el bisbe Torres fa unes advertències a les persones que solen practicar aquests baptismes per necessitat:

En la ciudad de Lérida a 2 dias del mes de Agosto año 1784. El Ilmo. Sr. Dn. Geronimo Maria de Torres del Consejo del Sr. Obispo dicha ciudad y su obispo continuando su Santa Personal visita en la Iglesia Parroquial de S. Juan de esta

ciudad el infraescrito su Sitio de Camara visito este libro que contiene las partidas de los que han sido bautizados en otra Parroquia a cuyo continuar mando S.I. poner este auto para futura claridad, y que se obtien en todo las declaraciones siguientes.

Lo primero siendo muy frecuente las ocasiones en què se ben precisados a bautizar en caso de necesidad, exorta y manda al cura de esta Parroquia y sus Frentes que en las explicaciones de doctrina informen continuamente a sus feligreses de la forma del bautizo y demas requisitos para balidar este Sacramento y que examinen con todo cuidado a los medicos cirujanos, comadres y demas facultativos que por sus oficios se ben necesitados a practicarlo mas a menudo instruyendo a los que lo ignoran, y procurando que no usen de sus oficio, hasta que tanto lo sepan perfectamente, pues seria desgracia mui lamentable que por esta ignorancia sufrieran la pena de la culpa original los Parbulos a quienes nuestro Señor Jesucristo quiso dejarles tan facil remedio contra ella.

Acontece muchas veces que bautizados los Parbulos, en caso de necesidad, los llevan a la Iglesia como deben hacerlo sus Padres a que les digan exorcismos y pongan los santos Oleos y Crisma los curas, que sin informarse del estado de las criaturas les administra de nuevo el bautismo incurriendo en irregularidades, y otras penas impuestas contra los que reiteran este sacramento, otros con la menor noticia de que fueron bautizados en casa de sus padres suspenden administrarles el sacramento en la Iglesia sin informarse del modo, y forma con que le administraron estando en necesidad, exponiendose a que fuera mal administrado, con el aturdimiento que es muy regular ante los casos, de manera que se queden sin bautizar las criaturas y el evitar uno y otro extremo exigen todo el cuidado y vigilancia de los ministros de este sacramento por tanto exorta y manda pena de estas obediencias al cura de esta Iglesia y sus asistentes que en lo sucesivo cuando les llamen a bautizar pregunten ante todos los casos si la criatura ha sido bautizada en caso de necesidad y si hallaron aver lo sido llamaran a su presencia a aquellos o aquellas que administro el Sacramento de que informaran menudamente del modo y forma en què lo hizo y así informando si hallasen què nada falso de lo necesario para ser balidas se atendran de volverlo a administrar como por el contrario deberan administrarle sin reparo, que vieren no aver sido recta la anterior administracion y en el caso de saber ciertamente que pusieron las diligencias para bautizar la criatura, y no poder averiguar si de echo lucieron todo lo necesario para la dita administracion del sacramento se le administraran bajo su condicion arreglandose en todo a lo prevenido en esta parte por el ritual romano.

Siendo muy notable el desorden falta de claridad y ningun metodo con que se ponen las partidas de este libro encarga al referido cura y sus ayudantes que de aqui a delante pongan en ellas, el dia y ora en què nació el bautizado, quienes son sus padres, abuelos maternos y paternos, expresando los lugares de su naturaleza y vecindad, cuya circunstancia observaran tambien en què a los padrinos y en el margen han de señalar no solo el apellido si no tambien el

nombre de los bautizados, en donde dicen bauticé continuaran solemnemente y puse los Santos Oleos y Crisma, y en el caso de estar bautizada la criatura que le lleban a la Iglesia o qualquiera de los contenidos en el capitulo anterior, lo expresaron todo en la forma que haya sucedido, haciendo que aquel o aquella que hizo de ministro del sacramento firme a una con el cura en cuya formalidad se obserbara igualmente quando se legue a otro sacerdote, con cuyas circunstancias y los demas contenidos en los formularios de sus Titulos procurando extenderlas con claridad y distinio de buena letra y sin abreviaturas pues de todo se les hace cargo en la proxima visita castigando cualquier defecto que haya en su cumplimiento y por este autoquedio asi lo prevengo y mando de que doy fe. Obispo de Lerida. Por mandato de S.I. el Obispo. Fdo. Dn. Antonio Lopez Zerezo.

En aquest text el bisbe Torres diu que el mossens de la parròquia tenen que informar tant als seus parroquians com als sanitaris que solen practicar el baptisme per necessitat (cirurgians, metges i llevadores) de com es té que administrar aquesta forma de baptisme, ja que si no es fa be el nadó pot caure en pecat original. També informa que quant als mossens se'ls demani per batejar un nen, tenen que preguntar als pares si al seu fill se'ls hi ha practicat un baptisme per necessitat (ja que pot ser que donat la confusió que pot portar un part d'aquesta mena, el nen no quedí ben batejat), ja que els mossens el tenen que validar i si no queden molt conformes amb les explicacions dels pares, han de preguntar a la persona que l'ha practicat i si es necessari, els mossens tenen que fer un baptisme sub-condicione

El baptisme per necessitat es solia fer quan el part anava malament (ja fos un part distòcic o no) la qual cosa posava en perill la vida del nadó. Moltes vegades la mare moria i les llevadores tenien que donar el nen a criar a una dida², que malgrat no ésser una persona sanitària fa tasques indirectament sanitàries. El dia 24 de juliol de 1806 tenim documentada a una dida: el dia 24 de juliol *murió Anton Josef Gumezo de Padres Incognitos, de edad 8 meses, esposito del Hospital de Barcelona al cuidado y lactancia de Rosa Gallart feligresa de St. Juan de Lerida.*

Durant aquests dos-cents anys que abraça l'estudi hem registrat 1.290 baptisme per necessitat que representen un 2,80 % del total de baptismes practicats. L'any en què n'hem recollit més ha estat l'any 1772 amb 37 registres, després amb 36 registres els anys 1764 i 1765.

Notes.

1. Les llevadores, per al seu exercici, havien de menester l'autorització de la parròquia. En cas de part eutòcic, era habitual que el baptisme s'administrés al noutat pocs dies després del seu naixement, i això es feia a l'església, seguint la forma ritual i segons els cànons litúrgics, rebent el nom de "baptisme solemne". No obstant això, en els parts complicats en què el nadó corria perill de mort imminent, existia el que s'anomenava "baptisme de necessitat" (o primsenyament), el qual es podia efectuar en qualsevol lloc, pràcticament allà on paria la partera. Es tractava d'un baptisme no solemne o privat. Dins l'ordre de preferència, per administrar-lo se situava en primer lloc el sacerdot, seguit dels homes (familiars o no) i en tercer lloc, la llevadora o qualsevol altra dona. (CURTÓ i SOLER, Conrad. "Les llevadores a les parròquies de Sant Feliu de Cabrera, Sant Genís de Vilassar, Sant Joan de Vilassar i Santa Creu de Cabrils (Baix Maresme) en els segles XVI, XVII i XVIII", dins *Gimbernat. Revista Catalana d'Història de la Medicina i de la Ciència. Seminari Pere Mata-PPU*, 1994, Vol. XXI, pàg. 120).

2. En aquesta època era molt freqüent l'existència de les dides. Aquestes eren dones que al disposar de llet suficient, a més d'alimentar al seu fill podien alimentar un altre nadó. Durant els segles XVII, XVIII i XIX les dides provenien de classes socials més desfavorides, per tant, la seva funció va devenir en un ofici que va tenir una transcendència econòmica indiscutible. Al marge d'aquests aspectes econòmics, també van existir preocupacions per part dels metges, de la societat i dels legisladors per controlar i regular aquest ofici. Els metges van insistir en la necessitat d'un examen mèdic minucios de la dida i aconsellar-les adequadament. Es va legislar la presentació de certificats avalats pel Rector o l'Alcalde del poble (sobre la procedència de la dida, on constava la seva filiació i moralitat). (ESCUDEI i AIXELÀ, Manuel; CALBET i CAMARASA, Josep Maria. "Aspectes Médico-Legals de la lactància mercenària. L'obra de Joan Coll i Bofill", dins *Gimbernat. Revista Catalana d'Història de la Medicina i de la Ciència. Seminari Pere Mata-PPU*, 1993, Vol. XX, pàg. 202).